

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 7, NUMBER 1, 2018

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 7, No. 1, 2018

GEREMEŠOVÁ, G.: Bauman, Z.: Retrotopia. Bratislava: Artforum, 2017. 167 s.
ISBN 978-80-8150-176-0. (book review). Annales Scientia Politica, Vol. 7, No. 1
(2018), pp. 86 - 89.

GITA GEREMEŠOVÁ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Email: gita.geremesova@unipo.sk

BAUMAN, Z.: RETROTÓPIA

Bratislava: Artforum, 2017. 167 s.

ISBN 978-80-8150-176-0.

GITA GEREMEŠOVÁ

Institute of Political Sciences

Faculty of Arts

University of Prešov

Slovak Republic

E-mail: gita.geremesova@unipo.sk

„Tak sme teda tu: obyvatelia doby rozvratov a rozporov, takej, v ktorej sa môže stať všetko – alebo takmer všetko, zatiaľ čo nič – alebo takmer nič – nemožno podniknúť so sebaistotou a s istotou, že to dovieme až do konca,“ konštatuje v doslove svojej posmrtno vydanéj knihy Zygmunt Bauman (2017, s. 143), pričom uvedená práca, ak použijeme istú mieru nadsázky, je (aj) „nekrológom“ nad zajtrajškami kultúry Západu, resp. civilizácie ako takej.

Ak sme správne dešifrovali zámer autora, obsah štyroch kapitol práce – ak neopomeníme úvod a doslov – sa vzťahuje na moment(y) inštrumentálnej krízy západnej society; jej ťažisko spočíva v odlúčení moci a politiky. Keďže „moc sa vymaňuje spod politickej kontroly, zatiaľ čo politiku prenasleduje nekonečný nedostatok moci“, je tu ďalšia inštrumentálna kríza, a to „obavy týkajúce sa inštitucionalizovanej neschopnosti a inštrumentálnej ľahostajnosti“. „Sme vrhnutí do rozvinutého kozmopolitného stavu“ (podč. Z. B.), čo predstavuje všeobecnú, celosvetovú vzájomnú závislosť, spoluprácu a výmenu, ibaže v nesúlade „s kozmopolitným povedomím“ (s. 143), takmer s kozmopolitným svedomím či nevedomím, ktoré neprekročilo fázu pôrodných bolestí.

Britský historik Eric Hobsbawm (1917 – 2012) na adresu ekonomického a politického liberalizmu sa vyjadril v tom zmysle, že nemôže poskytnúť riešenie problémov 21. storočia. Opäť nastal čas, kedy je nutné brať Marxa vážne. Berie ich za slovo – Marxa i Hobsbawma – aj Z. Bauman, keď hovorí: „Neoliberalizmus vnáša násilie do našich životov a strach do našej politiky“ (s. 25). A ako ľudia (vy)robia svoje problémy alias dejiny? Podľa Marxa „ľudia si robia svoje vlastné dejiny, ale nerobia ich ľubovoľne, za okolností, ktoré si sami zvolili, ale za okolností bezprostredne existujúcich, daných a zdedených“. Z. Bauman, súc poučený (aj) K. Marxom, v doslove knihy rekapituluje cestu rodu Homo sapiens „od Adama“ až po novodobú éru budovania národných štátov, resp. územne zvrchovaných moderných štátov budovaných na princípe „integrácie prostredníctvom separácie“ (podč. G. G.) (s. 146). Dejiny diplomacie uvádzajú ako kľúčové dva dátumy: rok 1555 a rok 1648. Podľa zásady augsburského mieru „cuius regio, eius religio“ bolo v moci Bohom povolaného monarchu oddeliť veriacich dvoch znepriatelených náboženstiev, či zvýhodniť jednu zo súperiacich strán alebo tolerovať tých, ktorí odmietli konvertovať. Presne o dve storočia po zhromaždení v Augsburgu po trojitej skaze Lisabonu v diele *Báseň*

o lisabonskej katastrofe nabádal osvietenec Voltaire dostať správu nad prírodou namiesto Boha pod správu ľudí. Po osvietených monarchoch vstúpila moc do služieb sekularizovaného náboženstva – teda národa, štátu a budovania národného štátu (revolúcia 1848). Parížska mierová konferencia v r. 1919 – 1921 prišla s dokumentom jej predsedu, amerického prezidenta W. Wilsona v podobe „Práva národov na sebaurčenie“. Z. Bauman vidí v tomto dokumente „univerzálny princíp celosvetového ľudského spolužitia“ (s. 148).

Aktuálna situácia však stavia ľudské spoločenstvo pred otázku „ako zosúladiť globalizáciu/kozmpopolitizáciu financií, priemyslu, obchodu, poznatkov a komunikácie a nepopierateľnú globálnosť problémov prežitia, ktorým ľudstvo čelí, so vžitou lokálnosťou a sebaovčasnou politických nástrojov, ktoré majú v duchu Wilsonovho princípu zvládnuť všetky tieto rozhodujúce zložky ľudskej situácie?“ (s. 148). Zdá sa, že národný štát ako zatiaľ posledná entita v dlhom reťazci integrovaných systémov schopných sústredeného kolektívneho konania, sa viac či menej „slušne“ zbavil úlohy slúžiť veci nezávislosti a autonómie, každodenne preukazuje nespôsobilosť účinne konať. „Vzostup integrácie na úroveň ľudstva ako celku je nateraz problematická – nemôže nasaďiť ani zbraň ´stanovenia spoločného nepriateľa´, ani nástroj ´my proti nim´“ (podč. Z. B.) (s. 149), ako tomu bolo doteraz. Tu sa Z. Bauman zjednocuje s nemeckým kolegom U. Beckom.

V politologickej, resp. sociálno-filozofickej vede sa bežne narába s pojmoslovím typu „utópia“ či „dystópia“. Ako sa zdá, Z. Bauman predznačil používanie pojmu „retrotópia“ v prísne politologicko-sociologickom význame; samozrejme ide o jednu z celého radu ďalších možností. V rovnomennom diele na adresu historického pozadia etymológie tohto slova uvádza: „Päť storočí po tom, ako dal Thomas Morus meno ´Utópia´ tisícročnému snu ľudstva o návrate do Raja alebo o nastolení raja na Zemi, sa teraz blíži k zavŕšeniu svojho cyklu ďalšia hegelovská triáda vytvorená dvojitou negáciou. Potom, ako boli vyhliadky na ľudské šťastie – pripútané od Mora k *topos* (pevnému miestu, polis, mestu, zvrchovanému štátu – každé pod vládou múdreho a láskavého vládcara) – uvoľnené od akéhokoľvek konkrétneho *topos* a individualizované, sprivatizované a personalizované (podč. G. G.) (...), je teraz rad na nich,

aby boli negované tým, čo sa (...) pokúsili negovať. Z dvojitej negácie utópie v Morovom štýle (...) sa v súčasnosti vynárajú ´retrotópie´: vízie umiestnené do stratenej/odcudzenej opustenej, ale nie mŕtvej minulosti, namiesto toho, aby boli pripútané k ešte nezrodenej, a tak neexistujúcej budúcnosti (...)“ (podč. G. G.) (s. 10).

A tak prvou z predbežného inventáru možno celého radu budúcich retrotopických „nálad“ a praktík u Z. Baumana vyvstáva retrotópia nazvaná *Späť k Hobbesovi?* Ako sme boli poučení, Hobbesovmu Leviathanovi, za patriarchálnych čias biblickej príšere, podarilo sa potlačiť vrodenu krutosť ľudí. Civilizačný proces, ako tvrdí Z. Bauman spoločne s N. Eliasom, reformoval ľudské spôsoby, nie ľudské schopnosti, dispozície a popudy. V priebehu civilizačného procesu sa akty ľudského násillia stratili z dohľadu, nie z ľudskej prirodzenosti, hobbosovské zviera vnútri človeka vynorilo sa z modernej reformy neskrutené a nedotknuté, iba pokryté civilizačným pozlátkom.

Sme postavení pred revíziu Hobbesovej predstavy štátu ako garanta bezpečnosti svojich zverencov. Leviathan alias štát je považovaný za neschopného, „insolventného“ vo svete, kde niet hranice medzi morálnym a legálnym, legitímnym a nelegitímnym násillím. Teritoriálne a formálne zvrchovaný štát je konfrontovaný s autonómiou, sebestačnosťou a nezávislosťou extrateritoriálnych síl; tie sa prezentujú ekonomickou svojvôľou, na vrchole ktorej sa týči nekontrolovaný obchod so zbraňami. Za tým nasleduje chorobná príťažlivosť násillia – dočasná úľava od ponížujúceho pocitu menejcennosti; nápomocný je internet ako „regulovaný“ pluralizmus...

„Máme právo odstrániť otáznik za názvom kapitoly,“ pýta sa Bauman. „Naozaj sme späť, alebo aspoň na ceste vedúcej späť do Hobbesovho sveta – hoci tentoraz sa ocitáme vo vojnovom stave všetkých proti všetkým *nie* (podč. G. G.) pre neprítomnosť všemocného Leviathana, ale pre prítomnosť početných, až príliš početných, veľkých, malých a nepatrných Leviathanov (...), lebo Leviathan – Leviathan schopný napraviť chyby a nedostatky menších Leviathanov (...) nie je nikde na dohľad.“ (s. 50 - 51).

Druhá kapitola diela je takisto uvedená nadpisom s pochybnosťami, za ktorými stojí otáznik, t. j. *Späť ku kmeňom?* Alebo prečo tribalizmus? Nová vlna tribalizmu, podľa Celie de Anca, profesorky Globálnej Diverzity na mad-

ridskej IE Business School, sa nesie v znamení zmeny paradigmy, čo znamená „posun od túžby po nezávislosti od spoločnosti tvorenej komunitami k túžbe po tom, aby sme patrili do spoločnosti tvorenej jednotlivcami“ (podč. Z. B.) (s. 54). Povedané ináč tribalizmus v retrotopickej „perspektíve“, smerovaní do budúcnosti v protismere, dystopicky zhromaždí to najlepšie z oboch svetov – sveta komunity a sveta individuality.

Ako poznamenáva Bauman, z novodobej vyčerpávajúcej vojny, vedenej pod zástavou racionality, efektivity a užitočnosti proti voľbu obmedzujúcim sociálnym/morálnym putám, povinnostiam a záväzkom sa nakoniec vynoril ako víťaz seba-identifikujúci sa a sebavedomý jednotlivec; čoskoro sa však prišlo na to, že toto víťazstvo je len Pyrrhovo (s. 54). Na trhu práce to okúsili nasledujúci svojich rodičov „deti milénia“. Zhoršujú sa dva typy politického rozporu: rozpor identity, týkajúci sa hlavne národnosti, etnickej príslušnosti alebo náboženstva a rozpor príjmu, týkajúci sa hlavne spoločenskej triedy. Vojenská, ekonomická a kultúrna zvrchovanosť územného národného štátu je ochromená. Navyše je tu priepasť medzi voľnou, neobmedzovanou globálnou elitou a miestnymi ľuďmi, ktorých čaká len vylúčenie, politika v duchu „späť ku kmeňom“ so svojimi výzvami na budovanie múrov, posilnenie hraníc a vydávanie cudzincov. Len čo sú politici zbavení schopnosti formovať budúcnosť, obvykle sa utiekajú do priestoru kolektívnej pamäti – priestoru, ktorý oveľa viac podlieha manipulácii a riadeniu. „Hlavným cieľom politiky historickej pamäti v dnešnej spoločnosti je zdôvodnenie práva skupiny (nazývanej národ) na územne vytýčenú politickú zvrchovanosť – čo je zase základnou ambíciou a cieľom nacionalizmu,“ konštatuje Bauman (s. 62).

Kapitola pomenovaná autorom ako *Späť k nerovnosti* vychádza z overeného predpokladu, že „dobré časy“ prímeria medzi kapitálom a prácou, na ktoré dohliadal štát, náhle skončili, a to (aj) uvoľnením spod normatívneho regulovania ním samotným. Rastie nerovnosť, namiesto participatívnej demokracie sme svedkami toho, že neplatí „jedna osoba, jeden hlas, ale jeden dolár, jeden hlas. Preč sú pochvalné ódy na hayekovsko-friedmanovskú „neviditeľnú ruku“ trhu. Proces tvorby chudoby urýchlil úverový kolaps v rokoch 2007 – 2008, a tak je tu ďalšie „späť“, ale „v tomto prípade

neplánované, nevyslovené v politických zápasoch, nenapísané na zástavách jednotlivých táborov“ (podč. G. G.) (s. 90).

V ďalších úvahách na tému rastúcej nerovnosti Z. Bauman dospieva k naoko prekvapujúcemu záveru. „Namiesto toho, aby súčasný existenčný stav, ktorému napomáha nová manažérska filozofia a nová stratégia nadvlády, plodil solidaritu (podč. G. G.), je továrňou na vzájomné podozrievanie“ (s. 95). V mene, ktorá je dnes v obehu, sa solidarita nevypláca. Povedané ináč, odchádza „viera“ v jeden rozum, mizne spoločný svet ľudí, svet spoločných, všeobecne akceptovaných (nielen deklarovaných) a rešpektovaných hodnôt, mizne agora ako miesto dialógu, kritickej otvorenosti a súčasne priestor ľudskosti a solidárnosti, miesto postulovania všeobecne akceptovateľných, objektívne existujúcich právd a „monistického“ obrazu sveta, „lebo planetárny ohlas, dosah, význam a apel má hlas manažérov, analytikov, technokratov a špecialistov najrôznejšieho druhu“, povie Václav Bělohradský.

V súvislosti s narastajúcim trendom pracujúcej chudoby a prekarizovanej práce časť sociálnych vedcov otvorila problém, ideu základného príjmu, pričom „základný príjem je riešením oveľa väčšieho problému: vytrácania sa samotnej práce“, hovorí Bauman (s. 104). Podľa neho základný príjem ako „ohromný spoločenský a morálny výdobytok, aký nám (...) nedokáže zaistiť nijaký iný recept proti nerovnosti“ (s. 108), vylepšuje zdeformovanú a zdegenerovanú ideu sociálneho štátu, podľa ktorej „sociálny štát, ktorý mal pestovať v ľuďoch pocit bezpečia a sebaúctu, sa zvrhol na systém podozrievania a potupy, t. j. byť príživník“ (s.107).

Z pohľadu jedinca azda najpesimistickejšie vyznieva záverečná kapitola Baumanovej *Retrotópie* nazvaná *Späť do lona*. Autor začína kapitolu „nevinným“ konštatovaním, že „nádej sa privatizuje“ (s. 113). Ak sme si mysleli, že ide o nádej, ktorá vytláča túžby a povinnosti zo širšej spoločnosti do našich vlastných stále akotak ušľachtilých svetov, nemáme celkom pravdu. Oným lonom pre svet s absenciou súdržnosti a solidarity, ako sme už uviedli, sú „útroby“ narcisa! „Nová morálka v duchu ‘späť k vlastnému ja’ spočíva v presmerovaní zodpovednosti (...) od ‘tam vonku’ (t. j. od Druhého, najbližších, ‘nás’, komunity, spoločnosti, ľudstva, našej planéty) smerom k *môjmu telu*

(podč. Z. B.): jeho šikovnosti, jeho schopnosti dodať potešenie 'wellness' (s. 123). A tak cesta v smere „spiatky do lona“ nie je ničím iným ako utópiou, vytvorenou na mieru vyčerpávajúceho nadbytku: šancí, alternatív, volieb, lákavých pocitov, príjemných atrakcií a hazardných rizík prehry, šitých na mieru osamelých, vyčerpaných, ťahaných ľudí, ktorí hrajú neveselé hry na tému osamelosť za pomoci konzumu a jeho najnevyspytateľnejších podôb...

Neveľká knižka Zygmunta Baumana je konečnou bodkou za jeho tvorivým životom vedca, bádateľa, sociológa. Ak je závetom, potom planetárnemu ľudstvu, podľa nášho názoru, predikuje tragické konce. A možnože aj nie. Knižka je pútavým, „vzrušujúcim“, nie vždy ľahkým štúdiom/čítaním, pričom k jej kvalitnej edícii v slovenskom jazyku prispel aj majstrovský preklad bratislavského filozofa Dezidera Kamhala.